Муниципальное общеобразовательное автономное учреждение средняя общеобразовательная школа №10 «Центр образования» городского округа город Нефтекамск Республики Башкортостан

Рассмотрено	Согласовано	Утверждено
на заседании ШМО	заместитель директора	Директор
Руководитель ШМО	по учебной работе	______ Акмалтдинова Н.Х.
_________Абсахова Э.З	______/Садрисламова А.А.	Приказ № 538 от 31.08.2016 г.
Протокол № 1 от 29.08.2016 г.	Протокол № 1 от 31.08.2016 г.	

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
среднего общего образования башкирскому языку (базовый уровень) для 10 а, б классов на 2015-2016 учебный год

Составители:
Закирьянова Амина Галимьяновна
учитель башкирского языка МОАУ СОШ № 10
«Центр образования»

Нефтекамск, 2016

Аңлатма яҙыу

Башҡорт теле - башҡорт халҡының туған теле һәм Башҡортостан Республикаһының дәүләт теле булып һанала.

Башҡорт теленең метапредмет белем биреү функцияһы мәктәптә белем алыу процесында бала шәхесен формалаштырыуҙа «Башҡорт теле» предметының универсаль, дөйөмләштереү характерын билдәләй. Башҡорт теле баланың фекер үҫешенә булышлыҡ итә; белем һәм күнекмәләрҙе үҙ аллы үҙләштереү һәләттәрен үҫтерә, шулай уҡ уҡыусыларҙың үҫтереүсе уҡыу эшмәкәрлеген ойоштора. Башҡорт теле башҡорт мәҙәниәтен өйрәнеүгә нигеҙ булып тора һәм башҡорт әҙәбиәтенең рухи тел байлығын үҫтереүгә булышлыҡ итә; уҡыусыларҙы кешелектең мәҙәни тарихи тәжрибәһенә ылыҡтыра. Киләсәктә төрлө белемде үҙләштереү һәм һаҡлау формаһы буларак, башҡорт теле бөтә предметтар менән тығыҙ бәйләнештә тора һәм профессиональ күнекмәләрҙе үҙләштереү сифатына йоғонто яһай. Аралаша белеү, шул һөҙөмтәлә уңыштарға өлгәшеү, юғары профессиональ һәм социаль әүҙемлек шәхес тормошоноң төрлө әлкәләрендә өлгәшелгән уңыштарын билдәләүсе характеристикаһы булып тора. Телдәрҙе өйрәнеү баланың төрлө тормош ситуацияларында тәрбиә-этик нормаларын формалаштырыу нигеҙе; үҙ ҡылыҡтарына дәлилле баһа биреү мөмкинлеген үҫтерә.

Эш программаһы нигеҙләнгән хоҡуҡи – норматив документтар

Эш программаһы уҡытыу рус телендә алып барылған мәктәптәрҙең 1-11 кластары өсөн “Башҡорт теленән программа”ға ярашлы рәүештә төҙөлгән.

Был эш программаһында Федераль һәм Республика закондары талаптары тормошҡа ашырыла: “Рәсәй Федерацияһы халыҡтары телдәре тураһында” законы, 2012 йылдың 29 декабрендә ҡабул ителгән Рәсәй Федерацияһының “Мәғариф тураһында” Законы (№273-ФЗ), 1999 йылдың 15 февралендә ҡабул ителгән “Башҡортостан халыҡтары телдәре тураһындағы” Законы, Башҡортостан Республикаһының “Мәғариф тураһында” Законы.

Башҡортостан Мәғариф Министрлығы тарафынан тәҡдим ителгән программа Башҡортостан Республикаһы Нефтекама ҡалаһының 10 – сы урта дөйөм белем биреү мәктәбе “Белем биреү үҙәге” муниципаль дөйөм белем биреү автономиялы учреждениеһы “Уҡыу планы” на ярашлы рәүештә тормошҡа ашырыла.

Башҡорт телен уҡытыуҙың маҡсаттары :

- ✓ Уҡыусыларҙы башҡорт әҙәби телендә дөрөҫ һөйләшергә өйрәтергә, өйҙә, йәмғиәт урындарында, хеҙмәт процессында башҡорт әҙәби телен практик файҙаланырға өйрәтеү;
- ✓ Башҡорт теленең фонетик, лексик, грамматик нормалары буйынса белемен арттырыу, күнекмәләр ярҙамында нығытыу;
- ✓ Башҡорт телендә нәшер ителә торған гәзит-журналдарҙы, әҙәби китаптарҙы үҙ аллы уҡып аңларға өйрәтеү;
- ✓ Үҙ фекереңде билдәле кимәлдә бәйләнешле итеп һөйләй һәм яҙа алырға өйрәтеү;

бурыстары:

- ✓ Телде өйрәнеү барышында балаларҙы башҡорт халҡының фәһемле тарихы, бай мәҙәниәте, сәнғәте, әҙәбиәте, башҡорт йолалары, күренекле шәхестәре, тыуған илдең тәбиғәте һ.б. менән таныштырыу, балаларҙы башҡорт донъяһына алып инеү, башҡорт халҡына, уның теленә, үҙе йәшәгән төйәккә ихтирам һәм һөйөү тәрбиәләү;
- ✓ Бөтә һаналғандарға таянып, рус һәм башҡорт телдәрен , әҙәбиәтен өйрәнеү нигеҙендә, балаларҙа тыуған илгә, туған телгә ихтирам тәрбиәләү, уларҙы илһөйәр итеп, интернациональ тәрбиә биреү.

Программа тураһында мәғлүмәт

Программа 2008 йылда Ижевск ҡалаһында “Книгоград” типографияһында баҫтырылған.

Программаны 1 - 4 кластар өсөн Х. А. Толомбаев һәм М. С. Дәүләтшина, 5 – 11 кластар өсөн З. М. Ғәбитова һәм М. Г. Усманова төҙөгән.

Уҡыу предметының әһәмиәте

Тәҡдим ителгән программа башланғыс кластарҙа башҡорт телен өс йүнәлештә өйрәнеүҙе - башҡортса телмәр эшмәкәрлеген формалаштырыу һәм камиллаштырыу, башҡорт теленең фонетик, лексик, грамматик үҙенсәлектәрен аңлау һәм үҙләштереү, бәйләнешле текст менән эш итә белергә өйрәтеүҙе күҙ уңында тота. Шулай уҡ милли тәрбиә тураһында ла проблема күтәрелә. Юғары кластарҙа тел менән әҙәбиәтте тәрәнерәк кимәлдә өйрәнеү ҡарала.

Программаның педагогик (методик) нигеҙҙәре:

- ✓ Өйрәнелгән материалды анализлау, сағыштырыу, предметтарҙы ниндәйҙер билдәләре буйынса классификациялау, дөйөмләштереү;
- ✓ Предметтарҙың төп үҙенсәлектәрен айыра, аңлата белеү;
- ✓ Предметҡа, күренешкә ҡарата үҙ фекереңде әйтә һәм иҫбатлай белеү;
- ✓ Уҡыусыларға әхлаҡ һәм эстетик тәрбиә биреү;
- ✓ Уҡытыуҙы коммуникатив йүнәлештә алып барыу;
- ✓ Башҡорт теле системаһының бөтә кимәлдәрен (фонетик, лексик, морфологик, синтаксик, стилистик, пунктацион) иҫәпкә алыу һәм практик файҙаланыу;
- ✓ Телмәр эшмәкәрлегенең бөтә төрҙәре өҫтөндә эш;
- ✓ Бүтән телмәрҙең башҡортса һөйләшеү һәм яҙыу телмәренә йоғонтоһон иҫәпкә алыу;
- ✓ Башҡорт телен балаларҙы үҙҙәре һөйләшкән телгә нигеҙләнеп өйрәтеү;
- ✓ Предмет- ара бәйләнеш, тарих, сәнғәт, мәҙәниәт, әҙәбиәт, халыҡ ижады һәм традицияларына нигеҙләшеп өйрәнеү;

Уҡыу предметының уҡыу планындағы урыны

Башҡорт теле 10 кластарҙа аҙнаһына 1 сәғәт, йылына 35 сәғәт уҡытыла.Сәғәттәр һаны иҫәбенә кластан тыш уҡыу, контроль диктант, инша, изложение яҙыу ҙа инә.

Уҡыу процесын ойоштороу формалары:

- Дәрес-консультация
- Практик дәрестәр
- Эшлекле уйындар
- Ярыш дәрестәре
- Компьютер дәрестәре
- Төркөмдәр менән эшләү
- Ижади дәрестәр
- Дәрес конкурстар
- Әңгәмә дәрестәре
- Дәрес уйындар
- Дәрес конференциялар
- Дәрес семинарҙар
- Интеграцияланған дәрестәр
- Предмет – ара дәрестәр
- Дәрес экскурсиялар

Тел уҡытыу технологиялары

- Хеҙмәттәшлек технологияһы
- Проблемалы уҡытыу
- Үҫтереүсе уҡытыу технологияһы
- Проектлау технологияһы

Яҙма эштәрҙең төрҙәре, күләме һәм уларҙы баһалау нормалары

Уҡытыу рус телендә барған мәктәптәрҙә башҡорт теленән яҙма эштәрҙең төрлө формалары ҡулланыла.

Яҙма эштәрҙең киң ҡулланыла торған түбәндәге төрҙәрен күрһәтергә була:

- һүҙҙәрҙе, типик фраза һәм һөйләмдәрҙе күсереп яҙыу;
- һүҙлек диктанты;
- ғәҙәти диктанттар;
- һорауҙарға яуаптар яҙыу;
- изложениелар;
- иншалар;
- тестарға яуаптар яҙыу.

Һаналған яҙма эштәр элементар характерҙа, өйрәтеү маҡсатында һәм ныҡлы әҙерлектән һуң ғына яҙҙырыла. Әҙерлек эштәре төрлөсә булырға мөмкин: һүҙҙәрҙе, һөйләмдәрҙе яҙыр алдынан бер нисә тапҡыр телдән әйттереү, ниндәй хәрефтәр яҙылыуын анализлау (әйттереү), һүҙҙәрҙе һауала, таҡтала яҙып ҡарау, таҡтала яҙылғандарҙы күмәкләп тикшереү, хаталарын төҙәтеү һ.б. Фәҡәт ошондай һәм шуларға оҡшаш әҙерлек эштәре башҡарылғас ҡына, контроль эштәр дәфтәренә яҙыла.

Контроль характерҙағы яҙыу эштәренең күләме укыу йылы эсендә түбәндәгесә тәкдим ителә:

Диктант - 2

Изложение - 1

Иншалар – 2

Өйрәтеү характерындағы яҙыу эштәре, һүҙлек диктанттары ғәҙәттәге дәрестәрҙә үткәрелә. Уларҙың күләмен билдәләү укытыусы ҡарамағына калдырыла.

Яҙма эштәргә (бигерәк тә изложениелар менән иншаларға) икешәр сәғәт ваҡыт биргән осраҡтар була. Бындай сакта яҙыу ваҡытын уҡытыусы үҙенсә билдәләргә хоҡуҡлы.

Уҡытыу рус телендә барған мәктәптәрҙә башҡорт теле дәрестәре лә, яҙма эштәр үткәреү методикаһы ла бик үҙенсәлекле. Шуға ла яҙма эштәр, уларға ҡуйылған баһалар балаларҙың телгә өйрәнеүендә дәртләндереү сараһы булып хеҙмәт итһен (һәр хәлдә шуға ынтылырға кәрәк), балаларҙа башҡорт телен өйрәнеүгә ҡыҙыҡһыныу уятһын. Икенсенән, уҡыусыларҙың белем һәм күнекмәләр күләме, сифаты башҡорт теленән дәүләт стандарттарына яуап бирергә тейеш. Өсөнсөнән, шул уҡ күрһәткестәр укытыусыларға аттестация үткәргәндә лә иҫәпкә алына.

X класс укыусылары өсөн телмәр күнекмәләренә талаптар

1. Художество әҫәрҙәре (шул иҫәптән драма әҫәрҙәрен) тасуири укыу.

Уҡылған әҫәрҙәрҙе йәки уларҙың өҙөктәрен яҙма йәки телдән һөйләп биреү.

Өйрәнелә торған әҫәр буйынса телдән һәм яҙма рәүештә фекер йөрөтөү характерындағы инша яҙыу, һорауҙарға тулы яуап биреү.

Яҙма йәки телдән сығыш яһау өсөн план төҙөй белеү.

Үҙ аллы укылған әҙәби әҫәр, ҡаралған кинофильм һәм телевизион тапшырыу хаҡында баһалама бирә белеү.

2. Бирелгән тема буйынса диалог төҙөү; диалогты дауам итә белеү;

Тексты икенсе телгә тәржемә итеп һөйләү; 14-16 шиғырҙы яттан тасуири һөйләй белеү.

3. Тексты мәғәнәүи өлөштәргә бүлеү, уларға исем биреү, план төҙөү;

- гәзит-журналдарҙан, китаптарҙан материал йыйып, хикәйә төҙөү;
- әҫәрҙән кәрәкле өлөштәрҙе һайлап ала белеү.

4. һүҙбәйләнеш, һүҙбәйләнештә эйәртеүсе һәм эйәреүсе һүҙҙәр, һөйләмдең баш киҫәктәрен (эйә, хәбәр), һөйләмдең эйәрсән киҫәктәрен (аныҡлаусы, тултырыусы, хәлдәр) айыра белеү.

Уҡыу материалының йөкмәткеһе.

Белем көнө (5 сәғәт)

1 сентябрь – Белем көнө. Ватан, тыныслыҡ, мәктәп, уҡыу һәм уға мөнәсәбәт тураһында текстар уҡыу дауам итә. Уҡыусыларҙың телмәрен үҫтереү өҫтөндә эш даими дауам итә.

Мәктәп, тыуған ил, тыуған төйәк хаҡында әңгәмәләр үткәреү.

Грамматика:

9-сы кластаүтелгәндәрҙеҡабатлау.

Уҡыу материалы:

С.Әлибаев. Мәктәп юлы.

Һ.Дәүләтшина. Ырғыҙ.

З.Биишева. Беренсе сентябрь.

Е.Кучеров. Көҙетте.

А.Игебаев. Тоғродуҫым, йорюлдашым.

Р.Сафин.Ерем моңо.

Һүҙҙәр һәм һүҙбәйләнештәр:

Күңел, һағыныу, тойғо, ғәзиз, күңелле, моң, төркөм, кәңәш, онотолоу, иҫтән сығыу, ғүмер, кыңғырау, мәктәп йылдары, заман, имтихан, хөрмәт, рөхсәт, һуңынан, бәхет, йүләр, кәйеф, бөтәһе, дөрөҫ юл һайлау.

Диалог темалары:

1 сентябрь көнө иртәнсәк.

Иртәнге аш ваҡытында.

Класташтар менән осрашыу.

Яңы уңыу йылы менән ҡотлау, һаумы, мәктәп!

1 сентябрь – белем көнө.

Мәктәп китапханаһында.

Класс етәксеһе менән осрашыу.

Башкортостан ҡоштары (4 сәғәт)

Башҡортостан ҡоштары, уларҙың көн итеүҙәре, һәр ҡош төрөнөң үҙенсәлекле яҡтары менән таныштырыу. Яҙыусы, шағирҙарҙың ҡоштар тураһында яҙған әҫәрҙәрен уҡыу, улар ярҙамында уҡыусыларҙың һүҙлек байлығын арттырыу, телмәр үҫтереү. Башҡортостандағы ҡышлаусы һәм осоусы ҡоштарға ҡарата һаҡсыл ҡараш тәрбиәләү.

Грамматика:

Ике һәм бер составлы һөйләмдәр.

Берсоставлыһөйләмтөрҙәре (ҡабатлау).

Уҡыу материалы:

М.Кәрим. Сыйырсыҡ.

Р.Ғарипов. Сыңрау торна, (йыр, ятларға).

Гәзит материалы.Ҡоштар-беҙҙең дуҫтарыбыҙ.

Р.Заһиҙуллин. Яр ҡарлуғастары.

Ҡ.Даян. Бөркөт һәм һандуғас.

Легенда. Кәкүк.

З.Биишева, һандуғасты һағынып.

А.Йәғәфәрова. Ҡыҙылтүш.

Б.Ноғоманов. Ҡарҙағы яҙыуҙар.

Татар халыҡ әкиәте. Ябалаҡ.

Һ.Дәүләтшина. Ырғыҙ.

Һүҙҙәр һәм һүҙбәйләнештәр:

Ҡоштар, ҡанат, ҡауырый, ҡарлуғас, һандуғас, сәпсек, аҡ сәпсек, сәүкә, һайыҫҡан, һуйыр, ҡор, сел, ҡоҙғон, тумыртҡа, кәкүк, сыйырсыҡ, турғай, ҡарға, торна, бүҙәнә, бөркөт, ҡарсыға, төйлөгән, карабаш турғай, һабантурғай, күгәрсен, файҙалы, ҡорт, зарарлы.
Диалог темалары:
Башҡортостан ҡоштары.
Тыныслыҡ ҡошо.
Осоусы ҡоштар.
Ҡоштар тураһында нимә беләһең?
Ҡоштарҙы күҙәтеү.
Ҡоштарға ярҙам итеү.
Ҡоштар беҙҙең дуҫтарыбыҙ.

Башҡорт йолалары, ғөрөф-ғәҙәттәре, әҙәп ҡағиҙәләре
(3 сәғәт)

Башҡорт халҡының һаҡланып, быуындан-быуынға тапшырылып килгән йолалары, ғөрөф-ғәҙәттәре, әҙәп ҡағиҙәләре менән таныштырыу, улар тураһыда һөйләргә өйрәтеү, һәр йоланың үҙенсәлекле яҡтарын билдәләү, башҡорт халыҡ йолаларын башҡа халыҡ йолаларынан айырмалы яҡтарын билдәләй белеү. Күренекле шәхестәрҙең фәһемле һүҙҙәре, яҙыусы, шағирҙарҙың әҫәрҙәре менән танышыу.
Грамматика:
Баш һәм эйәрсән киҫәктәр темаһын нығытыу.
Эйә менән хәбәрҙең бирелеше.
Ҡылымдың заман формалары (ҡабатлау).
Уҡыу материалы:
Р.Кәлимова. һаумыһығыҙ.
Һ.Дәүләтшина. Ырғыҙ.
С.Агиш. Ҡунаҡ ашы.
Ғ.Ибраһимов. Килен ҡаршылау.
Туй йолаһы тураһында белешмә.
Нигеҙ короу йолаһы тураһында белешмә.
Һүҙҙәр һәм һүҙбәйләнештәр:
Йола, ғөрөф-ғәҙәт, әҙәп ҡағиҙәләре, ғаилә, тәрбиә, донъяға ҡараш, тыйыуҙар, тәртип, ғәҙәт, аралашыу, ҡунаҡсыллыҡ.бойороҡ, йомарт, сабырлыҡ, ололау, тыйнаҡ, намыҫлы, ышаныслы, һаҡлау, әссәләмәғәләйкүм, вәғәләйкүмәссәләм, хәйерле көн (иртә, кис), оҙон ғүмерле булһын! Ҡотло булһын! Еңел аяғың менән! Ҡул-аяғың еңел булһын! Һабантуй, ҡарға бутҡаһы, кәкүк сәйе, өмә, ҡаҙ өмәһе, һаумыһығыҙ, ауылдаштар! Аулаҡ өй, кис ултырыу.
Диалог темалары:
Бер-береңде сәләмләү.
Мөрәжәғәт итеү.
Кешегә изгелек теләү.
Ҡунаҡ ҡаршылау.
Ҡунаҡ саҡырыу, һабантуйҙа.
Әҙәп ҡағиҙәләре: ни эшләргә ярай, ни эшләргә ярамай.

Башҡортостанда ҡыш (3 сәғәт)

Башҡортостанда ҡыш, уның билдәләре, балаларҙың ҡышҡы уйындары һәм байрамдары тураһында уҡыу. Тәбиғәтте күҙәтеү, ҡыш йәнлектәр һәм ҡоштар тормошо тураһында һөйләү, уҡыу, танышыу. Был турала уҡыусыларҙы дөрөҫ, аныҡ, тулы итеп һөйләргә өйрәтеү маҡсатын тормошҡа ашырыу өҫтөндә даими эш алып барыу.
«Яңы йылды ҡайҙа һәм нисек ҡаршылайһығыҙ?» темаһына әңгәмә ойоштороу.

Грамматика:
Һөйләмдең айырымланған эйәрсән киҫәктәре.
Өҫтәлмәлектәрҙең айырымланыуы.
Уҡыу материалы:
Р.Ғарипов. Тәүге ҡар.
Һ.Дәүләтшина. Ырғыҙ.
Х.Тапаҡов. Эҙҙәр.
Б.Рафиҡов. Ҡарт айыу.
Һүҙҙәр һәм һүҙбәйләнештәр:
Ынйы, ғәжәп, хайран ҡалыу, һуйыр, илгәҙәк, ҡоралай, юллатыу, шәм, бәҫ, тылсымлы, селтәрле, әңгәмә, тамаша, тантана, шыршы, санғы, көрт, һырғалаҡ эйеү, һунар, өң, айыу, ҡышҡы йоҡо, мылтыҡ, эҙ, һыуыҡ, буран, өйөрмә, ҡояш байый.
Диалог темалары:
Тауҙа уйнағанда.
Яңы йыл байрамы көткәндә.
Ҡыш һауа торошо.
Ҡыш тураһында ниндәй һынамыштар беләһең?
Ҡыш тураһында мәҡәл, әйтемдәр.
«Ҡыш» темаһына йомаҡтар ҡойошоу.

Беҙҙең өсөн иң ҡәҙерле байрам (6 сәғәт)

Ҡатын-ҡыҙҙар, һөйөклө әсәйҙәр тураһында күберәк һөйләшеү күҙ уңында тотола. Ҡатын-ҡыҙҙарға ҡарата хөрмәт, уларға иғтибарлы, ихтирамлы булыуҙы тәрбиәләү төп маҡсаттарҙың береһе һанала.
Грамматика:
Аныҡлаусыларҙың айырымланыуы.
Уҡыу материалы:
Х.Ғиләжев. Әсә моңо.
Ә.Дауытов. Әсәйемә хат. (Ятларға).
Р.Ханнанов. Әсә.
В.Сафин. Моң – милләттең әсәһе…
С. Әлибаев. Әсәйем ҡулдары. (Ятларға).
Һ.Дәүләтшина. Ырғыҙ.
Г.Яҡупова. Әсәйҙәр ниңә ҡартая?
Б.Байымов. “Ҡәҙерле бүләк.
Р.Шәғәлиев. Йәш әсә.
Н.Иҙелбай. Әсәкәйем. (Ятларға).
Һүҙҙәр һәм һүҙбәйләнештәр:
Элек, хәҙер, тормош, сәңгелдәк йыры, илау, иртә, наҙлы, ҡайғы килтермәү, ятаҡан, ғәҙел, хыял, хыялланыу, лайыҡ, мохтаж, батырлыҡ, серләшеү.
Диалог темалары:
Әсәйҙәр байрамы.
Ҡотлау хаттары.
Беҙҙең өләсәйебеҙ.
Минең апайым (һеңлем).
Уҡытыусы апай менән.
Күрше апайҙар.
Икмәк бешереүсе апайҙар.
Беҙҙең тормошта иҫтәлекле ваҡиға (хәл).

Һөнәрҙәр (3 сәғәт)

Кеше тормошонда хеҙмəттең роле, ололарҙың һəм балаларҙың хеҙмəте, һөнəр, кəсептəрҙең күплеге, һəр кешенең үҙенə һөнəр һайлай белеүе тураһында текстар укыу. Был турала укыусылар менəн əңгəмə үткəреү, экскурсияларға йөрөтөү, хеҙмəт кешелəре менəн осрашыуҙар ойоштороу. Укыусы хеҙмəт, һөнəр һайлау тураһында иркен аралаша алыуы, уның тураһында һөйлəй алыуын максат итеп ҡуйыу кəрəк.
Грамматика:
Айырымланған хəл.
Хəл əйтеменең айырымланыуы.
Уҡыу материалы:
Б.Вəлид. Күк Ирəндек буйында.
З.Биишева. Игенсе. (Ятларға).
Һүҙҙəр һəм һүҙбəйлəнештəр:
Һөнəр, кəсеп, телəк, һайлау, оҫта, ялҡау, егəрле, уңған, үҙ эшен ярата, эшһөйəр, ҡулы оҫта, алтын ҡуллы, етеҙ, бейеүсе, йырсы, сəхнə оҫтаһы, быҙау ҡараусы, һауынсы, халат, үлсəү, һыйыр һауыу, иртə, йылмайыу, ҡəнəғəт, риза, арымай-талмай, изгелекле, йыуаныс, яҡшылыҡ эшлəү, һəйбəт йəшəү, файҙа килтереү. Уҡытыусы, тəрбиəсе, табип, колхоз рəйесе, студент, китапханасы, һатыусы, шəфҡəт туташы, дауахана, хəрби кеше, һунарсы, урман ҡараусы.
Диалог темалары:
Магазинда. Табипта.
Мəктəп китапханаһында.
Минең өлəсəйем. Фермала.
Əсəйгə ярҙам итəм.
Музыка мəктəбендə.
Театрҙа.
Атайымдың (əсəйемдең) эш урынында булдым.

Башкортостандың иҫтəлекле урындары (3 сəғəт)

Башҡортостандың күренекле урындары менəн таныштырыу. Улар тураһында уҡыусыларҙы һөйлəргə өйрəтеү. Уҡыусыларға ла Башкортостан Республикаһындағы данлыҡлы урындар тураһында материалдар йыйҙырыу, күргəн-белгəндəрен, йыйған материалдары буйынса башҡорт телендə уҡыусылар менəн уртаҡлаштырыу. Уҡыусыларҙа үҙ республикаһына, тыуған төйəккə ҡарата ғорурлыҡ тойғоһо тыуҙырыу.

1) «Шүлгəнташ мəмерйəһе» менəн таныштырыу. Мəмерйəнең тарихы һəм бөгөнгөһө.
2) «Янғантау» ял йорто менəн таныштырыу. Янғантау исеменең килеп сығыуы (легенда менəн таныштырыу).
3) Бəндəбикə, Турахан бей, Хөсəйен бей кəшəнəлəре менəн таныштырыу.

Грамматика:
Тура телмəрле һөйлəмдəр.
Тура телмəр эргəһендə тыныш билдəлəре.
Диалог.
Уҡыу материалы:
Ғ.Ибраһимов. Башҡортостанда иң ҙур мəмерйə.
Һ.Дəүлəтшина. Ырғыҙ.
Ғ.Мортазин. Башҡортостан ҡурсаулығы.
Г.Ярлыҡапов. Карауанһарай.
Р.Ғарипов. Карауанһарай.
Һүҙҙəр һəм һүҙбəйлəнештəр:

Мәмерйә, иҫтәлек, иҫтәлекле урын, тарих, һүрәт, баҫҡыс, быуат, таш кимтеге, тәрәнлек, боҙ, мәңгелек, осор, ҡарауылсы, музей, солоҡсолоҡ, һунарсылыҡ, кәшәнә, ғалимдар, археолог, мираҫ, тәбиғи ҡомартҡы, раҫлау, бейеклек, төрөү, баҫҡыс тутыҡҡан, өҫкә ҡат, Донъя күләмендә.
Диалог темалары:
Мәмерйә янында.
Ни өсөн Шүлгәнташ тип атала?
Башҡортостандың иҫтәлекле урындары.
Мәмерйәлә.
Мәмерйәне нисек күҙ алдына килтерәһең?
Нимәләр беләһең?

Башҡорт музыка коралдары (4 сәғәт)

Башҡорттарҙың рухи һәм материаль культураһында халыҡ музыка коралдарының әһәмиәтле урын алып тороуы менән таныштырыу. Ул әлкәлә данлыҡлы кешеләрҙең тормош юлы һәм ижады менән танышыу, осрашыуҙар ойоштороу. Улар тураһында укыусыларҙың дөрөҫ итеп һөйләүенә өлгәшеү.
Грамматика:
Һөйләмдәрҙе составы буйынса тикшереү.
Башҡорт телендә һөйләм төҙөлөшө.
Уҡыу материалы:
Башҡорт музыка ҡоралдарытураһындабелешмә.
Ш.Бабич. Ҡурайҡайға.
Ә.Хәкимов. Думбыра сыңы.
Башҡорт халыҡ әкиәте. Ҡурайсы.
Һүҙҙәр һәм һүҙбәйләнештәр:
Рухи донъя, музыка ҡоралдары, милли көй, башҡорт композиторҙары, боронғо, ҡурай, ҡумыҙ, думбыра, ҡыл ҡумыҙ, һорнай, дөңгөр, мәғлүмәт, элек, быуат, ҡумыҙ, сәсән, юлдаш, ил батырҙары, дан, тыуған ер, батша, хөкүмәт, ижад, өйрәнеү, тырышыу, яратыу, йырларға яратыу, көй сығарыу, композитор, үҙешмәкәр, йыр буйынса ярыш уҙғарыу, бер аҙ, талантлы, үткән юл, Өфө сәнғәт институты, халыҡ артистары, тәшкил итеү.
Диалог темалары:
Башҡорт музыка ҡоралдары.
Нимә ул ҡурай?
Ҡурай тураһында нимә беләһең?
Атаҡлы ҡурайсылар.
Сәнғәт мәктәбендә.
Концертта.
Магазинда (музыка ҡоралдары).
Туғандарығыҙ араһынан кемдәр нимәлә уйнай белә?

Бигерәк йәмле йәй көндәре (4 сәғәт)

Бәйләнешле телмәр үҫтереү буйынса төрлө эш төрҙәре үткәреү. Йәй миҙгеле, байрамдар, һуңғы ҡыңғырау шылтырауы, йәйге ял темаһы буйыса әңгәмәләр үткәреү, текстар укыу. Тәбиғәткә экскурсиялар ойоштороу, уҡыусыларҙың алған тәьҫораттары буйынса эҙмә-эҙлекле итеп һөйләргә өйрәтеү.
Грамматика:
Үтелгәндәрҙеҡабатлау.
Уҡыу материалы:
Е.Кучеров. Иртәяҙ.
Р.Ғарипов, һабантурғай.
Һ.Дәүләтшина. Ырғыҙ.

Т.Бикҡужина. Умырзая.
Г.Яҡупова. Июль. (Ятларға).
Р.Назаров. Йәшен. (Ятларға).
Р.Ноғоманов. Тере барометр.
Һүҙҙәрһәмһүҙбәйләнештәр:
Ҡыңғырау, оя, йорт, танышисем, заман, ваҡыт, имтихан, бурыс, өлкән, юл, һанау, маҡсат, ашхана, таң, төндә, серҙәш, бөҙрә, яңғыҙ, берүҙе, бер кем дә, кеҫә, ҡульяулыҡ, ялҡын, ял итеү, бейек, юғары, бөйөк, тәлгәш, тапшырыу, намыҫ, васыят, хәтерҙә, иҫтә, өмөт, ышаныс, ғорур.
Диалог темалары:
Йәйгематурлыҡ.
Һуңғыҡыңғыраушылтырауы.
Һабантуйҡалдырғантәьҫир.
Беҙгәтыныслыҡкәрәк.
Йәйгеурманда.
Тәбиғәтҡосағында.
Ял һәмхеҙмәтлагерында.
Төрлөситуацияларҙаосрашыу, танышыу, һаубуллашыуосраҡтары.

Тематик план:

№	Тема	Сәғәт һаны
1	Белем көнө	5
2	Башкортостан ҡоштары	4
3	Башҡорт йолалары, ғөрөф-ғәҙәттәре, әҙәп ҡағиҙәләре	3
4	Башҡортостанда ҡыш	3
5	Беҙҙең өсөн иң ҡәҙерле байрам	6
6	Һөнәрҙәр	3
7	Башкортостандың иҫтәлекле урындары	3
8	Башҡорт музыка коралдары	4
9	Бигерәк йәмле йәй көндәре	4

Уҡыу предметын үҙләштереүҙең шәхсән, метапредмет, предмет һөҙөмтәләре.

«Башҡорт теле” предметының өйрәнеү һөҙөмтәләре.
Төп мәктәп сығарылыш уҡыусыларының башҡорт теленән программаһы үҙләштереүҙең шәхси һөҙөмтәләре булып түбәндәгеләр тора:
1) башҡорт телен башҡорт халҡының төп милли-мәҙәни ҡиммәте булараҡ аңлау, интеллектуаль, ижади һәләтлектәрен һәм шәхестең мораль- этик сифаттарын үҫтереүҙә туған телдең ролен, уның мәктәптә белем алыу процесындағы әһәмиәтен билдәләү;
2) башҡорт теленең эстетик ҡиммәтен аңлау; туған телгә ҡарата ихтирам, уның менән ғорурланыу тойғоһо тәрбиәләү; милли мәҙәни сағылыш булараҡ, башҡорт теленең таҙалығын һаҡлау тураһында хәстәрлек күреү; телмәр үҙ камиллаштырыуға ынтылыу;
3) аралашыу процесында кәрәкле һүҙлек запасына эйә булыу һәм үҙ фекереңде иркен еткереү өсөн тейешле грамматик сараларҙы үҙләштереү; үҙ телмәреңде күҙәтеү һәм уны баһалау күнекмәһен булдырыу.
Башҡорт теле программаһын үҙләштереүҙең метапредмет һөҙөмтәләре булып:
1) телмәр эшмәкәрлегенең бөтә төрҙәрен үҙләштереү:
аудирование һәм уҡыу:
- телдән һәм яҙма хәбәр иткән мәғлүмәтте (коммуникатив йүнәлеш, текст темаһы, төп фекер; төп һәм өҫтәмә мәғлүмәт) адекват ҡабул итеү;

- төрлөсә уҡыу күнекмәләрен булдырыу (эҙләнеү, ҡарап сығыу, танышыу, өйрәнеү), төрлө стилдәге, жанрҙағы текстарҙы үҙләштереү;
- төрлө стилдәге һәм жанрҙағы тексты ишетеп, адекват ҡабул итеү; төрлө төрҙәге аудирование менән эш итеү (һайлап алыу, танышыу);
- төрлө сығанаҡтарҙан мәғлүмәтте һайлап алыу һәләтлеге (матбуғат саралары, уҡыу өсөн тәғәйенләнгән компакт-дискылар, Интернет ресурстары); төрлө типтағы һүҙлектәр менән иркен ҡулланыу, белешмә өсөн әҙәбиәт, шулай уҡ электрон ҡулланмаларҙан һайлап алыу күнекмәләрен булдырыу;
- һайлап алыу алымдары менән эш итә белеү һәм тәғәйен темаға материалды системаға килтереү; уҡыу йә аудирование һөҙөмтәһендә алынған мәғлүмәтте үҙ аллы эҙләй алыу күнекмәләренә эйә булыу; мәғлүмәтте ҡайтанан эшләй алыу, еткерә белеү;
- стилистик үҙенсәлектәрҙе иҫәпкә алып, йөкмәткенән һәм ҡулланылған тел сараларынан сығып, фекерҙе сағыштыра алыу;

һөйләү һәм яҙыу:

- алдағы уҡыу эшмәкәлегенең (индивидуаль һәм коллектив) маҡсатын билдәләү һәләтлелеге, хәрәкәттең эҙмә-эҙлелеге, өлгәшелгән һөҙөмтәләрҙе баһалау һәм уларҙы телдән һәм яҙма формала адекват аныҡ итеп әйтеү;
- тыңланған йә уҡылған тексты тәкдим ителгән кимәлдә (план, һөйләү, конспект, аннотация) һөйләй алыу;
- төрлө стилдә һәм жанрҙа, адреслаһыуға ҡарап һәм аралашыу ситуацияһына карап телдән һәм яҙма текст төҙөй алыу;
- телдән һәм яҙма формала үҙ фекереңде иркен еткерә белеү, тексты логик яҡтан эҙмә-эҙлекле төҙөү талаптарын һаҡлау;
- төрлө төрҙәге монологты (хәбәрләү, һүрәтләү, фекер йөрөтөү; төрлө төрҙәге монологтарҙың берләшеүе) һәм диалог (этикеты һүҙ эсенә алған, диалог-һорашыу, диалог-аралашыуға өндәү, диалог-фекер алышыу һ.б; төрлө төрҙәге диалогтың берләшеүен) үҙләштереү;
- ғәмәлдә төрлө телмәрҙәге аралшыуҙың орфоэпик, лексик, грамматик, хәҙерге башҡорт әҙәби теленең стилистик нормаларын һәм яҙма телдә төп орфографик һәм пунктуацион ҡағиҙәләрҙе һаҡлау;
- телмәр этикет нормаларын һаҡлап, аралаша алыу, телмәр аралашыу процесында ым-ишара, мимиканы урынлы ҡулланыу;
- уҡыу процесында һәм көндәлек аралашыуҙа үҙ телмәреңде контролдә тота алыу; йөкмәткенән, һүҙҙәрҙе урынлы ҡулланыуҙан сығып, үҙ телмәреңде баһалай белеү; грамматик һәм телмәр хаталарын таба һәм уларҙы төҙәтә алыу; үҙ тексыңды мөхәррирләү һәм камиллаштыра белеү;
- үҙ тиңдәштәрең аудиторияһында ҙур булмаған доклад, реферат менән сығыш яһау; бәхәстә, төрлө аргументтар ҡулланып, көнүҙәк проблемалар буйынса сығыштарҙа ҡатнашыу;

2) алынған белем һәм күнекмәләрҙе көндәлек тормошта ҡуллана белеү; туған телде башҡа фәндәрҙә белем алыу сығанағы булараҡ файҙаланыу; тел күренештәрен анализлау буйынса алған белем һәм күнекмәләрҙе предмет-ара (сит тел, әҙәбиәт һ.б. дәрестәрҙә) ҡулланыу;

3) аралашыу процесында тирә-яҡтағы кешеләр менән коммуникатив маҡсатлы бәйләнештә, ниндәйҙер эш төрөн бергә эшләү, бәхәстә, күтәрелгән көнүҙәк темаларҙа фекер алышыуҙа ҡатнашыу; шәхестәр менән мәҙәни аралашыу барышындағы төрлө ситуацияларҙа телмәр этикетының милли-мәҙәни нормаларын үҙләпггреү.

Предмет һөҙөмтәләре:

1) телдең төп функциялары тураһында, башҡорт теленең башҡорт халыҡының милли теле, Башҡортостан Республикаһының дәүләт теле булыуы тураһында, тел менән халыҡ мәҙәниәттең бәйләнештәре тураһында, кеше һәм йәмғиәт тормошондағы роле тураһында ҡараш булдырыу;

2) гуманитар фәндәр системаһында туған телдең урынын һәм мәғарифта тулыһынса уның ролен аңлау;

3) туған тел тураһында төп фәнни нигеҙҙе үҙләштереү; уның кимәл һәм берәмектәр бәйләнешен аңлау;

4) тел ғилеменең төп аңлатмалары: лингвистика һәм уның төп бүлектәре; тел һәм телмәр, телмәр аралашыуы, һөйләү һәм яҙма телмәр, монолог, диалог һәм уларҙың төрҙәре; аралашыу ситуациялары, фәнни, публицистик, рәсми-эшлекле стилдәр, матур әҙәбиәт теле; фукциональ- мәғәнәүи телмәр төрҙәре (хикәйәләү, һүрәтләү, фекер йөрөтөү); текст, текст төрҙәре; телдең төп берәмектәре, уларҙың билдәләре һәм телмәрҙә ҡулланыу үҙенсәлектәрен үҙләштереү;

5) башҡорт теленең лексиксикаһы һәм фразеологияһының төп стилистик ресурстарын, башҡорт әҙәби теленең төп нормаларын, һөйләү этикет нормаларын үҙләштереү;
6) телдең төп берәмектәрен, грамматик категорияларын анализлау һәм таныу, тел берәмектәрен аралашыу шарттарына ярашлы ҡулланыу;
7) һүҙгә төрлө анализ төҙәрен (фонетик, морфематик, һүҙьяһалыш, лексик, морфологик), төп билдә һәм структура күҙлегенән сығып, күп аспектлы анализ яһау;
8) тел-һүрәтләү саралары һәм уларҙы үҙ телмәрендә ҡулланыу;
9) туған телдең эстетик фукцияһын таныу, матур әҙәбиәт текстарын анализлағанда телмәрҙең эстетик кимәлен баһалау.

Методик ҡулланмалар һәм дәреслектәр.

1. Башҡорт теленән программа. (Уҡытыу рус телендә алып барылған мәктәптәрҙең 1 – 11 кластары өсөн) Төҙөүселәре: Ғәбитова З.М., Усманова М. Ғ., Ижевск - 2008.
2. Башҡорт теле. Уҡытыу рус телендә алып барылған мәктәптәрҙең 10-11 - се класс уҡыусылары өсөн дәреслек. Авт.: Ғәбитова З.М., Усманова М. Ғ., Өфө - 2009
3. Уҡытыу рус телендә алып барылған мәктәптәрҙең 9-11 - се кластары өсөн Башҡорт теле дәреслегенә методик күрһәтмәләр. Авт.: З. М. Ғәбитова, Өфө - 2009
4. Башҡорт теленән диктанттар һәм изложениелар йыйынтығы. М. Ғ. Усманова., З. М. Ғәбитова. Өфө – 2009
5. Башҡорт телен уҡытыу методикаһы: башҡорт теле дәүләт теле итеп уҡытылған мәктәптәр өсөн. – Дәүләтшина М. С., Ғәбитова З. М.. – Өфө: Китап, 2011
6. Башҡортса – урыҫса темалар буйынса һүҙлек. Авт.: Усманова М. Ғ., Уфа - 2011
7. Күңелле минуттар. М. И. Баһауетдинова. Өфө - 2010
8. Телдең күркәмлек саралары. Күнегеүҙәр менән. Псәнчин В. Ш. Өфө – 2003
9. Телмәр һәм зиһен. Р. Ғ. Аслаева. Өфө, Китап - 2005
10. Мәктәптә башҡорт телен уҡытыу методикаһы: норматив методика. Р. Ғ. Аҙнағолов– Өфө: БашДУ, 2010.
11. Мәктәптә башҡорт телен уҡытыу методикаһы. Р. Ғ. Аҙнағолов– Өфө: Китап, 2011
12. Хәҙерге дәрес. Уның этаптары, төрҙәре: уҡыу ҡулланмаһы. Р. Ғ. Аҙнағолов. – Өфө: БашДУ, 2010
13. Башҡорт теле һәм туған әҙәбиәт дәрестәрен үҙ – ара бәйләнештә уҡытыу. М. Б. Юлмөхәмәтов. – Өфө, Китап, 2008.
14. Башкирский язык в таблицах, схемах и определениях. Абубакирова З. Ф. – Уфа, 2010
15. Лингвокультурологическая концепция обучения башкирскому языку и родным языкам в образовательных учреждениях Республики Башкортостан. Самситова Л. Х. – Уфа, 2010.

Уҡыусы өсөн:

1. Башҡорт теле. Уҡытыу рус телендә алып барылған мәктәптәрҙең 10 - 11 - се класс уҡыусылары өсөн дәреслек. Авт.: Ғәбитова З.М., Усманова М. Ғ., Өфө – 2009
2. Башкирско – русский и русско-башкирский учебный словарь с грамматическим приложением. Авт.: Саяхова Л., Усманова М., Санкт-Петербург – 2011
3. Русско-башкирский словарь. Ф. Г. Хисамитдинова, Р. Т. Муратова. – Уфа: “Маленький гений Башкортостана”, Учебно-методический центр “Эдвис”, 2006
4. Башкирско – русский и русско-башкирский учебный словарь с грамматическим приложением. Авт.: Саяхова Л., Усманова М., Санкт-Петербург – 2007

Интернет ресурстар:

http://huzlek.bashqort.com
http://mfbl.ru/mfbl/bashrus
http://bashkir_russian.academic.ru

bashklip.ru›site/bashgram.pdf
http://tel.bashqort.com/short-grammar
https://ru.wikipedia.org/wiki/Грамматика_башкирского_языка
http://blang.ru
http://www.tugantel-tv.ru

Уҡытыуҙа ҡулланылған техник саралар:
Ноутбук
Проектор
Телевизор
Магнитофон
DVD